

Фоміних В.В.,
завідувачка відділу комплектування та
наукової обробки НБ ХНУ
Костров Ю.В.,
завідувач відділу інформаційних технологій та
комп'ютерного забезпечення НБ ХНУ

Система Anti-Plagiarism – запорука якісної освіти в Хмельницькому національному університеті.

У статті розкриваються поняття академічної доброчесності, плагіату, а також методи запобігання та протидії плагіату в Хмельницькому національному університеті, зокрема, програма Anti-Plagiarism, створена науковцями ХНУ.

Ключові слова: академічна доброчесність, освіта, плагіат, антиплагіат, програма Anti-Plagiarism, ХНУ.

Українська вища освіта постійно змінюється і важливою умовою її успішного розвитку є впровадження принципів академічної доброчесності в навчання, викладання та наукову діяльність. Складність завдання полягає не тільки в подоланні негативних корупційних, плагіатних практик, псевдоавторства, інших порушень академічної доброчесності, які укорінилися у вищій освіті України, але й у створенні принципово нового доброчесного середовища, яке допомагає, по-перше, просвітити усю спільноту закладу вищої освіти стосовно значення академічної доброчесності та, по-друге, переконати людей у її важливості для успішного розвитку закладу вищої освіти й забезпечення якості освіти в цілому [8].

Складно переоцінити важливість окремо виписаної статті 42 «Академічна доброчесність» в нещодавно прийнятому Законі «Про освіту», який дає таке тлумачення поняттю академічної доброчесності: «сукупність етичних принципів та

визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень». Академічна доброчесність перетворилась на норму Закону із чітко визначеними тлумаченнями, правилами, критеріями, вимогами та санкціями. Одним з основних завдань Закону України «Про освіту» (прийняття від 05.09.2017; набрання чинності 28.09.2017) є удосконалення правових механізмів реалізації конституційного права громадян на рівний доступ до якісної освіти на всіх рівнях; створення умов для освіти особи упродовж життя (запровадження таких видів освіти, як формальної, неформальної та інформальної); удосконалення нормативно-правової бази освіти, в тому числі розроблення новітніх програм, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників навчальних закладів тощо.

Порушенням академічної доброчесності вважається:

- академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;
- самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів [4].

Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-XII, ст. 50 визначає плагіат як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [5].

Академічний плагіат може стосуватися текстів, рисунків, фрагментів музичних творів, математичних моделей, виразів та

перетворень, програмних кодів тощо. Його джерелами можуть бути книжки, статті, брошури, патенти, тези, рукописи, вебсайти та інші інтернет-ресурси, виступи під час обговорень, роздаткові матеріали для студентів, роботи інших студентів. Академічний плагіат потрібно відрізняти від помилок цитування.

Найбільш типовими помилками цитування є:

- відсутність лапок при використанні текстових фрагментів, що запозичені з інших джерел, за наявності коректного посилання на це джерело;
- посилання на інше джерело, ніж те, з якого взята цитата;
- неправильне оформлення посилання, що ускладнює пошук джерела.

Помилки цитування зазвичай вважають менш суттєвим порушенням академічної доброчесності, але іноді їх не зовсім обґрунтовано розглядають як різновид плагіату [3].

Варто зазначити, що МОН України не регламентує конкретний відсоток плагіату чи то унікальності – ані для студентів, ані для дисертантів чи докторантів. Справа у тому, що сучасні програми перевірки на плагіат не є досконалими. Кожна з них показує різний відсоток в залежності від використовуваного алгоритму і бази текстів для порівняння, а також налаштувань самої програми. Визначити чи то плагіат, чи то законна цитата вони також не можуть. Є тематика робіт, в яких досягти унікальності 90% за сумлінної праці не так і важко. Натомість, якщо в роботі цитується багато законодавства (юридичні науки), чи багато стандартної термінології, яку не викласти інакше (наприклад, бухгалтерський облік, аудит, медицина), то досягти, до прикладу, 60% оригінальності буде важко. Який відсоток плагіату є допустимим? Насправді, однозначної відповіді на це питання не існує. Різні заклади встановлюють свої критерії для цього параметра. У деяких це не менше 90% унікальності (тобто має бути менше 10% плагіату). Є й досить лояльні умови – для отримання позитивного результату

унікальність має бути не менше 50%.

«Прихильники академічної доброчесності» орієнтуються на країни Заходу, де вже давно ведуть боротьбу з академічним плагіатом. Але порівняння з українськими реаліями не зовсім правильне. Наприклад, за кордоном обсяг дипломної роботи в більшості випадків знаходиться в межах від 35 до 50 сторінок. Трохи більшою, але не набагато, може бути дисертація. В Україні ж для дипломних робіт найчастіше вимагають обсяг 80-100 сторінок, а подекуди і 120-130, кандидатських дисертацій гуманітарного спрямування - від 165 сторінок (без врахування літератури і додатків). Написати такий обсяг оригінального тексту аспіранту важко, студенту – тим більше. Не кожний має таланти створювати небачені досі унікальні наукові тексти подібної величини.

Студенти, здобувачі наукового ступеня та їхні керівники ще загалом не дуже обізнані з цією проблематикою. Багато хто з наукових керівників можуть вимагати від звичайного студента дуже високий відсоток унікальності, ледь не 100% (враховуючи, що дипломна чи магістерська – то не наукова, а кваліфікаційна робота). Але при цьому у своїх наукових статтях чи дисертаціях такі керівники часто мають унікальність меншу за 50%, і цей факт жодним чином не пливає на їхню самооцінку.

Багато де перевіряють роботи разом зі списком літератури, який займає 5-10% обсягу роботи і точно не є унікальним, і не має таким бути. Це неправильний підхід. Наприклад, хтось написав унікальний на 90% основний текст обсягом 90 сторінок. Ще 10 сторінок у роботі – титульний лист, завдання, література, додатки. Їх унікальність 0%. Загалом така робота (90%) за результатами буде мати унікальність вже 81% [2].

Хмельницький національний університет приєднався до впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності. У навчальному закладі створена

система запобігання та виявлення плагіату Anti-Plagiarism. Основні моменти та напрями дотримання принципів академічної доброчесності вишу зафіксовані в «Положенні про дотримання академічної доброчесності в Хмельницькому національному університеті», яке прийняте Вченою радою ХНУ від 26.09.2019 року.

Метою цього Положення є встановлення базових засад щодо дотримання академічної доброчесності усіма учасниками освітнього процесу, зокрема:

- запобігання поширенню плагіату в письмових роботах учасників освітнього процесу;
- формування культури коректної роботи з джерелами інформації;
- дотримання вимог наукової етики та поваги до інтелектуальних надбань;
- активізація самостійності й індивідуальності при створенні авторського твору і відповідальності за порушення загальноприйнятих правил цитування.

Положення є складником нормативної бази системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти й освітньої діяльності університету, застосовується в частині, що не суперечить чинному законодавству та нормативній базі університету.

Згідно з вищезгаданим положенням, дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними, педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;

- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами вищої освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає:

- самостійне виконання завдань: навчальних, поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Основними видами порушень академічної доброчесності вважають академічний плагіат, самоплагіат, фабрикацію, фальсифікацію, списування, обман, хабарництво та необ'єктивне оцінювання.

Основними різновидами академічного плагіату вважають:

- дослівне запозичення текстових фрагментів без оформлення їх як цитат з посиланням на джерело (в окремих випадках некоректним вважають навіть використання одного слова без посилання на джерело, якщо це слово використовують в унікальному значенні, наданому цим джерелом);
- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;
- перефразування тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнення ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело;

➤ подання як власних робіт (дисертацій, монографій, навчальних посібників, статей, тез, звітів, контрольних, розрахункових, курсових, дипломних та магістерських робіт, есеїв, рефератів тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання;

➤ компіляція – процес написання твору, наукової праці на підставі чужих матеріалів без самостійного дослідження та опрацювання джерел.

Типовими прикладами самоплагіату є:

➤ дуплікація публікацій – публікація однієї і тієї самої наукової роботи (цілком або з несуттєвими змінами) в декількох виданнях, а також повторна публікація (цілком або з несуттєвими змінами) раніше оприлюднених статей, монографій, інших наукових робіт як нових наукових робіт;

➤ дублювання наукових результатів – публікація одних і тих самих наукових результатів, в різних статтях, монографіях, інших наукових працях як нових результатів, які публікуються вперше;

➤ подання у звітах з виконання наукових проєктів результатів, що містилися у попередніх роботах, як отриманих при виконанні відповідного проєкту;

➤ агрегування чи доповнення даних – суміщення старих і нових даних без їх чіткої ідентифікації з відповідними посиланнями на попередні публікації;

➤ дезагрегування даних – публікація частини раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію;

➤ повторний аналіз раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію цих даних та раніше виконаного їх аналізу [6].

Наявність великої кількості інформації в Інтернеті зробило на сьогодні плагіат простішим, ніж будь-коли. Плагіат може бути порушенням авторсько-правового законодавства та

патентного законодавства і може спричинити за собою юридичну відповідальність. Найбільш часто плагіат виражається у публікації під своїм ім'ям чужого твору або чужих ідей, а також у запозиченні фрагментів чужих творів без зазначення джерела запозичення. Науковцями Хмельницького національного університету з метою запобігання та виявлення плагіату в роботах здобувачів вищої освіти та наукових ступенів, науково-педагогічних, педагогічних працівників та співробітників університету, створено електронну систему Anti-Plagiarism. Перевірка текстів виконується на серверах університету та наукової бібліотеки, які знаходяться в приміщеннях з обмеженим доступом. Документи перевіряються по базі даних Хмельницького національного університету.

Програма перевіряє документи у різних форматах: .doc, .txt, .pdf. Науковцями на виявлення ознак плагіату подаються праці переважно у форматі .doc. Введення в систему документів у форматі .pdf призводить до некоректної роботи програми, тому що не всі символи розпізнаються правильно. Після введення документа в систему проводиться звірка, і документ залишається в системі, тобто формується база даних перевірених документів. Під час звірки здійснюється аналіз на порівняння з іншими документами бази даних, формується звіт і видається довідка. Перевірка в інтернеті виконується по лексемах. У звіті вказується відсоток збігу символів, джерело плагіату, кількість помилок у документі. Частина документа, що збігається, виділяється червоним кольором [7].

За умовами розробників перевищення двопроцентного збігу вважається плагіатом, на сьогодні ж для отримання позитивного результату унікальність має бути не менше 50%.

Електронна система Anti-Plagiarism перевірки документів на ознаки плагіату діє у 408 університетах по всьому світу http://ap.khnu.km.ua/index_ru.shtml [1].

Перевірка рівня запозичень у кваліфікаційних роботах

здобувачів вищої освіти здійснюється випусковою кафедрою відповідно до графіка дипломного проєктування (не пізніше ніж за 3 дні до захисту роботи) і виконується відповідальною особою, призначеною завідувачем кафедри для введення до електронної системи Anti-Plagiarism кваліфікаційних робіт. Порядок проведення перевірки кваліфікаційних робіт в електронній системі Anti-Plagiarism регламентується відповідною інструкцією.

Перевірка кваліфікаційної роботи на академічний плагіат здійснюється на базі даних електронної системи Anti-Plagiarism впродовж одного робочого дня. Після перевірки на академічний плагіат відповідальний видає здобувачеві результат перевірки у формі роздрукованої довідки, що обов'язково додається до кваліфікаційної роботи. Для дипломних проєктів освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти допускається максимальний збіг з однією роботою не більше 40 %; для дипломних робіт освітньо-наукових програм – не більше, ніж 25 %. Наявність помилок у роботі не повинна перевищувати межу 20 %; у разі використання специфічних термінів – 30 %. Якщо встановлено, що плагіат перевищує нормативи (на підставі довідки), здобувач не допускається до захисту кваліфікаційної роботи.

Відповідальний на кафедрі напередодні захисту вносить до інформаційної системи «Електронний університет» по кожній кваліфікаційній роботі такі дані: відсоток плагіату, відсоток помилок та кількість лексем. Якщо введені дані відповідають встановленим нормам перевірки на наявність академічного плагіату, то студент допускається до захисту. Якщо дані щодо перевірки на наявність академічного плагіату не внесені до системи «Електронний університет», то прізвище такого студента, відповідно, не відображається у відомості захисту кваліфікаційної роботи, а студент не допускається до захисту.

На факультетах запроваджуються спеціальні заняття для

здобувачів вищої освіти та наукових ступенів з основ академічного письма та дослідницької роботи, коректного використання у письмових роботах інформації з інших джерел та уникнення плагіату, правил опису джерел та оформлення цитувань. Керівник кваліфікаційної роботи в обов'язковому порядку ознайомлює з цим Положенням здобувачів вищої освіти, а на всіх етапах виконання кваліфікаційної роботи контролює і попереджає факти академічного плагіату [6].

Перевірка рукописів статей, тез доповідей проводиться за допомогою одного або декількох програмно-технічних засобів з визначенням унікальності роботи. При цьому використовується така орієнтовна шкала (обсяг оригінального тексту у відсотках до загального обсягу матеріалу):

- висока унікальність, робота допускається до опублікування – 90-100 %;
- середня унікальність, робота потребує доопрацювання та повторної перевірки – 51-89 %;
- низька унікальність, робота відхиляється без права подальшого розгляду – 50 % і нижче.

Перевірку на академічний плагіат дисертаційних робіт і авторефератів, згідно з чинним законодавством, організовують голови спеціалізованих вчених рад.

При підготовці до друку підручники, навчальні, навчально-методичні посібники, конспекти лекцій також підлягають перевірці змісту видання на наявність академічного плагіату. Завідувач кафедри направляє рукопис для перевірки на плагіат до відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення наукової бібліотеки ХНУ.

Співробітник бібліотеки приймає електронну версію навчального видання на експертизу за умов дотримання певних вимог:

- наявність роботи в завершеному вигляді;
- файл у форматі *.doc (Word 97 – Word 2003), *.docx (Word

2007).

Перевірка роботи на наявність академічного плагіату здійснюється на базі даних електронної бібліотеки університету впродовж 1-го робочого дня. За результатами перевірки видання автору видається довідка.

Програма працює в науковій бібліотеці понад п'ять років, за цей час перевірено на плагіат 876 документів. Позитивним результатом перевірки вважається, коли обсяг запозичень у навчальному підручнику не перевищує 10 %, у навчально-методичному виданні – 20 %.

У випадку, коли виявлений відсоток плагіату в навчальному виданні перевищує встановлені нормативи, автору повертається робота на доопрацювання. Після внесених автором необхідних виправлень процедура перевірки видання на наявність плагіату проводиться повторно.

Усі наукові праці, навчальні, навчально-методичні видання співробітників (за згодою) та здобувачів вищої освіти розміщуються в інституційному репозитарії ХНУ ElarKhNU (<http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>) та в електронній бібліотеці університету. За дотримання академічної доброчесності розміщених робіт відповідають автори.

На думку розробників сервісу перевірки на плагіат Unichек, необхідно запровадити інноваційні технології в освітні процеси та почати активнішу перевірку кваліфікаційних робіт та наукових статей на плагіат. Для цього необхідно:

1. впровадити спеціалізоване програмне забезпечення для незалежного оцінювання, рецензування та антиплагіатних перевірок публікацій у наукових журналах, що значно підвищить їх якість і фаховість;

2. максимально втілити систему управління навчанням як єдиного освітнього діджитал-середовища та інтеграцію з нею програмних продуктів, які використовує заклад освіти. Це спростить процеси управління та контролю і підвищить

прозорість навчання;

3. запровадити загальнонаціональну електронну базу академічних текстів — національний репозитарій з можливістю індексації повнотекстових електронних версій академічних праць у репозитарії пошуковими системами (пошуковими ботами);

4. використовувати антиплагіатні системи як частини механізму оцінки якості всіх кваліфікаційних робіт [10].

У Хмельницькому національному університеті приділяється велика увага впровадженню академічної доброчесності та проводиться робота з виявлення ознак плагіату. Загалом відповідальність за перевірку робіт на плагіат покладається на наукових керівників та кафедри, у випадку публікацій — на видавничий відділ. У здобувачів освіти перевірку проходять передусім магістерські та бакалаврські дипломні роботи, потім науковці — перевіряються кандидатські роботи. Можливо, у ЗВО перевірку робіт на плагіат потрібно застосовувати з першого року навчання, тому що студенти не відчують відповідальності через відсутність контролю над плагіатом у роботах проміжного зрізу знань (рефератах, курсових тощо), і це може призводити до запозичення ідей у кваліфікаційних роботах. Випадки виявлення плагіату зазвичай закінчуються вживанням «м'яких заходів» щодо порушників: поверненням роботи виконавцю і зарахуванням переробленої роботи після повторного подання, або усними зауваженнями [11].

Безумовно, перевірка на плагіат потрібна, але вона не має бути каральним інструментом або універсальною пігулкою. Навпаки, це показник успішності спільної роботи здобувача освіти та наукового керівника.

Список використаних джерел

1. Anti-Plagiarism: перевірка на плагіат. — Режим

доступу: http://ap.khnu.km.ua/index_ru.shtml. – Назва з екрана.

2. Антиплагіат. Який відсоток плагіату є допустимим. - Режим доступу: <http://www.antiplagiat.com.ua/antiplagiat-st02.html>. – Назва з екрана.

3. Бахрушин В. Академічний плагіат і самоплагіат в науці та вищій освіті: нормативна база і світовий досвід.- <http://education-ua.org/ua/articles/1128-akademichnij-plagiat-i-samoplaciat-v-nautsi-ta-vishchij-osviti-normativna-baza-i-svitovij-dosvid>. – Назва з екрана.

4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Стаття 42. Академічна доброчесність. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрана.

5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-XII. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>]. – Назва з екрана.

6. Положення про дотримання академічної доброчесності в Хмельницькому національному університеті. – Режим доступу: <https://www.khnu.km.ua/root/files/01/06/03/0005.pdf>. – Назва з екрана.

7. Поповський О.І. Огляд роботи програм перевірки текстів на плагіат. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/11084576.pdf>. – Назва з екрана.

8. Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності: затверджені рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 29 жовтня 2019 року. - Режим доступу: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10.pdf>. – Назва з екрана.

9. Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах(авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо) : лист Міністерства освіти і науки України від 15.08.2018 р. № 1/11-8681.

10. Сідлярєнко А. Чи вплине перевірка на плагіат на якість освіти? - Режим доступу: - <https://osvita.ua/vnz/68611/>. – Назва з екрана.

11. Ткаченко В. В. Практики протидії плагіату в українських ВНЗ як складова академічної доброчесності / В. В. Ткаченко, Л. Ю. Кожекіна, О. Я. Денисюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження

сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2017. – Вип. 38.
– С. 82-86. – Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2017_38_14. – Назва з екрана.